

Kaukas perkele

Saimaan kesäinen idylli rikkoutui kesällä 2003 juhannuksen jälkeen, kun UPM-Kymmene Oyj:n Kaukaan sellutehtaalta karkasi pitkän seisokin jälkeen Saimaaseen ensin puun kemiallisen kuidutuksen yhteydessä pihkasta syntyvää suopaa ja pian sen jälkeen haihduttamosta kahteen otteeseen mustalipeää. Suurin osa mustalipeästä saatiin neutraloitua ennen puhdistamolle ja vesistöön kulkeutumista. Selluprosessin käynnistysvaiheen aikana tapahtuneet päästöt aiheuttivat Suomen metsäteollisuuden pahimman ympäristövahingon vuosikymmeniin. Kaupungin läheiset vesialueet saastuivat pahoin. Kaloja kuoli runsaasti hapenpuutteeseen, ja lähirannat pilaantuivat uimakelvottomiksi. Päästön aiheuttamat haitat jatkuivat Saimaan vesialueella syksyyn saakka.¹

Kaukaan sellutehtaan ympäristövahinko oli yksi kesän suurimmista media-tapahtumista. Etelä-Karjalassa jätepestö aiheutti mittavan julkisen keskustelun. Tapahtumaa uutisoitiin myös valtakunnallisissa ja kansainvälisissä tiedotusvälineissä. Kaukaan tehtailla on investoitu huomattavia summia ympäristötötekniikkaan jo 1970-luvulta lähtien, eikä tehtaan rutiininomaisessa käynnistämisestä siksi odotettu aiheutuvan ongelmia. Toisin kuitenkin kävi. Monien eri tekijöiden yhteissummana sellutehtaan käynnistyminen venyi, ja prosessin hallinta karkasi käsistä.

Jätepestöistä kirjoitettiin lehdissä melkein päivittäin, ja sähköiset viestimet uutisoivat tapahtumista lähes reaaliajassa. Päästön vaikutusalueella vakituisesti asuvat ihmiset ja lomalaiset pystyivätkin seuraamaan tapahtumien etenemistä tehtaalla ja sen ympäristössä tunti tunnilta. Tietotulvasta huolimatta kokonaiskuvan hahmottaminen osoittautui kuitenkin vaikeaksi tai jopa mahdottomaksi. Kaukaan tehtaalla ei osattu antaa tapahtuman kriittisessä alkuvaiheessa jäsenneltyä, perusteltua ja helposti omaksuttavaa tietoa onnettomuuden syistä ja seurauksista. Tätä olisi kuitenkin tarvittu, sillä paikalliset ja myös valtakunnalliset tiedotusvälineet vaativat asianosaisilta jatkuvaa tiedottamista. Koska tiedon sisältö oli sekavaa, uutisoinnin kokonaislogiikka romahti ja seurauksena oli kaoottinen tilanne. Lopulta yksikään taho ei ottanut tiedottamisesta kokonaisvastuuta.

Mitä tehtaalla tapahtui?

UPM-Kymmenen Kaukaan sellutehdas ajatettiin alas ennalta tehdyn suunnitelman mukaan kesäkuun toisella viikolla. Monimutkaisen prosessin alasajo ja käynnistäminen sisältävät aina riskejä, ja nytkin lappeenrantalaiset kärsivät ylimääräisistä hajuhaitoista. Tiedotusvälineet uutisoivat tehtaalta päässeistä hajuista, mutta ongelma katosi ilman suurempia jälkiseuraamuksia. Sellutehtaan ylösajo alkoi juhannuksen jälkeisenä maanantaina, ja ongelmat alkoivat. Ohikulkijat kertoivat Saimaan veden värjäytyneen tehtaan edustalla kermakahvin väriseksi. Alueella oli myös runsaasti happea haukkovia kaloja. Pian paikalle ilmaantui tuhansien lокkien parvi syömään kuolleita kaloja.

Mitä tehtaalla oli tapahtunut? Tätä kysivät sekä toimittajat että paikalliset asukkaat. Kaukaan sellutehtaan teknisen johdon mukaan tehtaan jätevedenpuhdistamolla oli käynnistyksen jälkeen ilmennyt ongelmia, joista seurasi pieniä suopapäästöjä puhdistamolle. Tehtaan edustajat eivät kuitenkaan olleet huolissaan. Puhdistamo toimii, ja Saimaan veden odotettiin palautuvan ennalleen parissa päivässä.

Toimittajien ja tehtaan edustajien ensimmäinen kohtaaminen ei poikennut normaalista traditiosta. Tehtaan asiantuntijat vakuuttivat hallitsevansa tilanteen, eikä päästöstä tulisi merkittävää haittaa ympäristölle. Vaikka kalakuolemia oli ilmennyt, suopapäästöä arvioitiin lähinnä esteettiseksi haitaksi. Toimittajat hakivat uutiseen perspektiiviä haastatteleamalla myös alueen lintuharrastajia ja viranomaisia. Uutisoinnin sävy oli neutraali, ja se noudatti tehtaan tiedotuslinjaa. Vaikka jätepäästö oli ikävä uutinen, toimittajat luottivat Kaukaan tehtaan ammatitaitoon ja siihen, että prosessi oli tehtaan insinöörien hallinnassa.

Ongelmat jatkuivat, ja 29.6. tapahtui toinen, selvästi aiempaa suurempi jätepäästö. Tällä kertaa kyseessä ei ollut ”vain” esteettinen suopapäästö. Etelä-Saimaa kirjoittaa heinäkuun ensimmäisenä päivänä: ”*Ensin Kaukaalta solahdi Saimaaseen suopaa, sitten viikonloppuna mustalipeää ja Lappeenrannan ilmaan runsaasti vanhoja tuttuja hajuja*”. Kaukaan tehtaan tiedotusorganisaatio joutui vaikeuksiin. Tehtaan tiedottajat olivat lomalla, joten yhtiön tiedotuksesta vastaavat jäivät vaille tiedotusorganisaation tukea. Heillä oli kuitenkin kädet täynnä töitä, ja aikaa yksityiskohtaiseen tiedottamiseen jäi vähän. Ensimmäiset tiedot olivatkin ylimalkaisia. Tehtaan johdon mukaan selluprosessin käynnistäminen oli todella vaikeaa. Yhtiö ilmoittikin antaneensa Saimaan vesien-suojeluyhdistykselle toimeksiannon tarkkailla tehtaan edustan vedenlaatua. Tämä päätös oli selvä osoitus huolestuneisuudesta. Yhtiö halusi siirtää tarkkailun ja samalla myös tiedottamisen tehtaan porttien ulkopuolelle.

Tiedotusvälineet halusivat kuulla tapahtuneesta myös kaupunkilaisten mielipiteitä. Reaktiot olivat lähinnä hämmennyneitä. Veneläjät kertoivat joutuneensa Saimaalla varsinaiseen vaahtokylpyyn. Haastateltavat valittivat tehtaan asennetta. Kaukaalta vaadittiin selkeää esiintuloa ja rehellistä lausuntoa päästön syistä. Tehtaan tiedottaminen oli kuitenkin edelleen niukkaa. Tuotannosta vastaavat johtajat kyllä antoivat lausuntoja, mutta uutta tietoa tapahtuneesta tuli hitaasti ja pieninä palasina. Kaupunkilaiset tulkitsivat yhtiön tiedottamisen vähättelyksi. Tämä oli tärkeä tulkinta, sillä se synnytti välittömästi vastareaktion tehtaalla. Kaukaan johtajat ärsyntyivät väitteestä, ja tehdas ilmoitti edelleen tiedottavansa asiasta kaiken, mitä oli tiedotettavissa. Se piti ilmeisesti paikkansa. Selluprosessi oli karannut insinöörien hallinnasta. Ongelman koko laajuutta ei tiedostettu, joten kokonaiskuvan jäsentäminen oli vaikeaa tai jopa mahdotonta.

Kaupunkiin levisi hämmennys. Kadulta tavoitetut kaupunkilaiset eivät ymmärtäneet, kuinka tällainen onnettomuus on ylipäättään mahdollinen. Lappeenrantalaiset olivat vähitellen oppineet luottamaan Kaukaan tehtaan osaamiseen ja ammattitaitoon, mutta luottamus valui nyt päästöjen mukana Saimaaseen. Negatiiviset mielipiteet alkoivat muuttua näkyväksi aggressioksi. Haastateltavien mielestä tehtaan luontoarvot eivät olleet kohdallaan.

Paikallislehdet antoivat runsaasti palstatilaa yleisön mielipiteille. Yleisön osastot täyttyivät aggressiivisista kirjoituksista, joissa vaadittiin UPM-Kymmeneä vastuuseen teoistaan. Joissakin mielipiteissä kyseenalaistettiin avoimesti tehtaan henkilökunnan osaaminen. Toimittajien tekemissä uutisissa puolestaan heijastuivat vanhat traumat. Useat haastateltavat pohtivat Saimaan veden laatua ja sen muutoksia viimeisten vuosikymmenien aikana. Vesi oli yleensä heikkolaatuista 1970- ja 1980-luvuilla, mutta tilanne muuttui 1990-luvulla, kun Kaukas sijoitti suuria summia ympäristöinvestointeihin. Niiden tuloksena veden laatu parantui selvästi. Erityisen tärkeä muutospiiste oli vuosi 1992, jolloin valmistui Kaukaan tehtaiden uusi jätevedenpuhdistamo.

Tiedotusvälineiden tärkein tavoite oli kuitenkin saada selville, mitä tehtaalla ja sen ympäristössä oli tapahtunut. Tiedon sisältö oli kuitenkin edelleen epävarmaa, koska tapahtuman tekninen analyysi oli täysin Kaukaan hallussa. Tiedotusvälineet eivät päässeet tehtaalle, eikä tehdaskäynnistä olisi ilmeisesti ollut osaamattomille toimittajille vastaavaa hyötyä.

Ensimmäisen kahden viikon aikana uutisointia sävytti voimakas epätietoisuus tapahtuman todellisuudesta. Vaikka tapahtuman syytä ja seurauksia yritettiin selvittää, tulokset olivat niukkoja. Myös paikallisten asukkaiden reaktioita leimasi epätietoisuus. Tämä rajoitti keskustelua. Kaukasta ei julistettu sylliseksi, koska kukaan ei tiennyt, oliko kyseessä onnettomuus vai osaamat-

tomuudesta johtuva jätepäästö. Utisoinnissa vältettiin kiihotusta ja Kaukaan tehtaan syylistämistä. Yleisesti uskottiin ”onnettomuuteen”, joka oli useiden samanaikaisten syiden seurausta.

Keskustelu Kaukaan jätepäästöstä sai uuden ulottuvuuden heinäkuun 3. päivänä, kun Saimaan vesiensuojeluyhdistys julkisti ensimmäiset veden laatua koskevat raportit. Puolueettomana tutkimuslaitoksena vesiensuojeluyhdistys joutui uutispimennon aikana tavallaan temppelein harjalle. Yhdistys oli ainoa toimija, jolla oli yksityiskohtaista tietoa ympäristöpäästön laajuudesta, ja vesianalyysien tulosten pohjalta yhdistys pystyi myös arvioimaan onnettomuuden syitä.

Vesiensuojeluyhdistys oli kuitenkin sidoksissa toimeksiantajaansa, eli Kaukaan tehtaseen. Työnjaon mukaan vesiensuojeluyhdistys tiedotti ympäristövahingon vaikutuksista tehtaan ulkopuolella, mutta tehtaan porttien sisäpuolella tapahtuneet asiat kuuluivat Kaukaan vastuulle. Vesiensuojeluyhdistys keskittyikin seuraamaan jätevesilautan leviämistä ja arvioimaan päästön yleisiä ympäristöhaittoja. Tiedotuksella pyrittiin pitämään alueen asukkaat mahdollisimman tarkasti selvillä siitä, missä saastunut vesilautta liikkuu. Samalla voitiin tehdä arvioita siitä, kuinka kauan päästö haittaisi Saimaan vesialueen käyttäjiä ja Lappeenrannan asukkaita. Yhdistyksen tiedottaminen oli korostuneen täsmällistä ja luotettavaa, ja se voitti nopeasti puolelleen paikallisten asukkaiden luottamuksen.

Kokonaisuutena arvioiden kahden ensimmäisen viikon aikana paikalliset tiedotusvälineet kertoivat jätepäästöstä maltillisesti. Utisoinnissa vältettiin paniikkia, ja asukkaiden kuumentuneita tunteita rauhoitettiin jakamalla asiallista ja korostuneen täsmällistä tietoa. Pääasia, eli tehtaan tapahtumat, jäivät kuitenkin epämääräisiksi. Kaukas ei pystynyt selvittämään tai ei halunnut selvittää yksityiskohtaisesti ja ymmärrettävästi, mitä tehtaalta tapahtui juhanuksen jälkeisenä viikkona. Selkeän tapahtumakuvauksen sijasta asukkaiden huomiota käännettiin tulevaisuuteen, eli tiedottamisessa korostettiin haitan poistuvan Saimaan vesialueelta kahden tai kolmen kuukauden kuluessa. Tämä sinällään lohdullinen tieto rajasi paikallisten asukkaiden mahdollisuuden käsitellä tunteitaan. Tunteet pakkautuivat, ja aggressio kasautui.

Reaaliaikainen, mutta sisällöltään rajoittunut ja puutteellinen tieto loi tilaa provokaatiolle. Sen käynnisti kansanedustaja Pentti Tiusanen, joka vaati julkisesti ympäristöministeriötä kiristämään sellutehtaan ympäristölupia. Samassa tiedotteessa Tiusanen totesi metsäjätti UPM-Kymmenen ajattelevan vain taloudellisia etujaan.

Julkinen provokaatio avasi kanavat aggressiiviselle ja polarisoituneelle uutisoinnille. Kun Kaukaan jätevedet vielä levisivät samaan aikaan Lappeenrannan

suosituille uimarannoille, asukkaiden reaktioita ja aggressioita ei voitu enää hallita. Jätepäästön syylliset ja uhrin saivat selvät kasvot. UPM-Kymmenen Kaukaan sellutehdas oli nyt yksiselitteisesti syyllistynyt jätepäästön, ja kaupungin ja ranta-alueiden asukkaat olivat yhtä yksiselitteisesti päästön uhreja. Polari-soitunut tilanne näkyi ja tuntui Lappeenrannassa. Eräs pieni tyttö kiteytti kesähelteen sävyttämät tunnelmat seuraavasti: ”Äiti, Kaukas pitää lopettaa heti”.

Vanhat mielikuvat

Saimaan vesialueella on tapahtunut vuosien aikana useita vakavia ympäristökatastrofeja, jotka ovat jääneet paikallisen väestön mieleen. Kesän 2003 jätepäästö avasi näitä traumoja, ja vanhat mielikuvat kumuloituivat aggressioksi. Viha purkautui asukkaiden ja Kaukaan sellutehtaan välisenä konfliktina.

Kaukaan jätepäästöstä käynnistynyt vuorovaikutusprosessi romautti paikallisyhteisön luottamuksen UPM-Kymmenen sellutehtaaseen. Romahdus oli nopea ja täydellinen, vaikka yritys oli 1990-luvulla investoinut runsaasti, noin 50 miljoonaa euroa, ympäristöteknologiaan ja yritysillä oli hyvä maine Lappeenrannassa. Likaantunut Saimaa aiheutti myös Lappeenrannan kaupungille imagohaitan, jonka taloudelliset vaikutukset matkailuun voidaan arvioida vasta tulevina kesinä.

Mikä osuus kesän tapahtumien kulussa oli tiedotusvälineillä? Toimiko media vain tiedon välittäjänä, vai joutuivatko toimittajat tahallaan tai tahtomattaan monimutkaisen sosiaalisen prosessin osaksi? Miksi avoimeen tiedottamiseen pyrkivässä tietoyhteiskunnassa juuri tiedosta tuli ongelma, joka kärjisti intressiryhmien välisiä ristiriitoja? Miksi tehtaan edustajat kokivat uutisoinnin puutteelliseksi ja puolueelliseksi, vaikka toimittajat korostivat antavansa tapahtumasta objektiivista ja totuudenmukaista tietoa? Miksi tiedotusvälineiden varaan joutuneet ihmiset väittivät elävänsä uutispimennossa, vaikka tietoa tarjottiin jatkuvasti?

Näihin kysymyksiin on tärkeä etsiä relevantteja vastauksia, sillä ympäristökatastrofeja tapahtuu kaikista varotoimenpiteistä huolimatta. Kaukaan sellutehtaan jätepäästö paljasti Lappeenrannan sosiaalisen pääoman määrän. Paikallisyhteisö, jossa teollisuus ja yhteisö ovat eläneet rinnakkain jo yli sadan vuoden ajan, osoittautui yllättävän haavoittavaksi. Lappeenrannassa ei ollut riittävästi sosiaalista pääomaa käsitellä yhteisöä kohdannutta ympäristökatastrofia. Yhteisen ongelmaratkaisun sijaan asian käsittely siirrettiin poliisille ja sitä kautta puolueettomalle oikeuslaitokselle. Tämä päätös jakoi yhteisön

yrkästi, synnytti katkeruutta ja heikensi teollisuuden, asukkaiden ja viranomaisten välistä luottamusta ja vuoropuhelua.

Tilanne on tuttu useimmille lappeenrantalaisille. Kaukaan sellutehtaan jätepäästöt Saimaaseen olivat arkipäivää aina 1990-luvun alkuun. Sinisen Saimaan vesi oli sameaa ja haisevaa. Tehtaan vaikutuspiirissä olevat rannat jäivät usein haisevan jäteveden saartamiksi ja paikalliset asukkaat joutuivat tinkimään normaaleista kesän aktiviteeteista. Korvauskiistat ja riidat ovat työllistäneet eri oikeusasteita useita vuosikymmeniä. Nämä vanhat muistikuvat loivat vahvan viitekehysten, johon paikalliset asukkaat jäsensivät kesän 2003 jätepäästöä. Tämä havainto antaa aiheen pohtia, mistä elementeistä rakentuu paikallisyhteisön ympäristötietoisuus ja mikä rooli tiedotusvälineillä on tietoisuuden vahvistajana tai heikentäjänä.

Kaukaan sellutehtaan jätepäästö osoitti, kuinka ympäristökatastrofi synnyttää voimakkaita negatiivisia tunnereaktioita. Voimakas reagointi päästökatastrofiin voitaneen osittain selittää tämän kollektiiviseen muistiin varhaisemmasta vesistön tilasta jääneen jäljen avulla. Katastrofista kertoneet toimittajat joutuivat kohtaamaan lukuisia muistoja vuosien takaisista likaantuneista vesistä ja rannoista. Niiden synnyttämää aggressiivisia ja negatiivisia tunteja paikalliset asukkaat eivät ole aikaisemmin pystyneet purkamaan tai avoimesti käsittelemään. Menneisyyden aggressioiden purkautuminen ja vanhoihin muistoihin palaaminen aiheutti kuitenkin vain lisää sekaannusta, koska reaaliaikaisen tiedotuksen vaatimukset pakottivat toimittajat keskittymään vain uusimpaan ajankohtaiseen tietoon. Kesän ja syksyn aikana lehdistössä ei ollut ainutakaan laajaa historiallista katsausta Kaukaan sellutehtaan, Saimaan ja Lappeenrannan vaikeaan kolmiliittoon. Kaikki artikkelit käsitelivät kesän tapahtumia, ja historialliset viittaukset olivat ylimalkaisia ja jäsentymättömiä. Tietoa olisi kyllä ollut saatavilla, mutta laajan analyysin esittäminen ei sovi reaaliaikaisuutta ja tulevaisuutta painottavaan uutisointikulttuuriin.

Raha yhdistää yhteisön

Kaukaan jätepäästön aiheuttama hämmennys alkoi haihtua heinäkuun kahden ensimmäisen viikon aikana. Vaahtoava vesilautta oli levinnyt tässä vaiheessa virtausten mukana Kaukaan tehtailta kohti itää ja koillista ja saastuttanut pahasti lähialueiden rannat. Tilanne oli vaikein Lampossaessa, joka sijaitsee noin viisi kilometriä tehtaasta itään päin. Saaren rannat pilaantuivat uimakelvottomiksi, eikä vettä voinut käyttää taloustarkoituksiin. Sekä saaren

pysyvät asukkaat että kesäasukkaat olivat ymmärrettävästi tuhtuneita. He katsoivat voimattomina, kuinka kesän kauneimmat päivät valuivat hukkaan. Lapset oli pidettävä poissa uimarannoilta, ja saunat jäivät viikkokausiksi lämmittämättä. Etelä-Saimaassa haastateltu lamposaarelainen kesäasukas kuvasi apeita tunnelmia seuraavasti: ”Vesi on kuin sumppikahvia. Laiturin päässä on 60 senttiä vettä. Ennen näkyi pohja, nyt ei mitään.” (ES 8.7.2003)

Lamposaaren asukasyhdistys järjesti spontaanisti oman tiedotustilaisuuden saaren kunnianarvoisassa työväentalossa heinäkuun 14. päivänä. Sana oli kiertänyt lähirantojen asukkaiden keskuudessa, ja järjestäjät kutsuivat tilaisuuteen myös tehtaan, tiedotusvälineiden, vesiensuojeluyhdistyksen ja viranomaisten edustajat. Kaukaan tehtaalla suhtauduttiin kutsuun aluksi epäluuloisesti, mutta tieto valtakunnallisten tiedotusvälineiden läsnäolosta sai UPM-Kymmenen paikallisjohton pyörtämään kielteisen päätöksensä. Jätepäästö oli jo aiheuttanut vaikeasti korjattavan imagotappion globaalille metsäjättille. Yhtiö ilmoittaa verkkosivuillaan perusarvokseen avoimen tiedottamisen ja ympäristöystävällisen toiminnan. Kieltäytyminen asukasyhdistyksen tapaamisesta olisi todennäköisesti entisestään horjuttanut yhtiön mainetta Lappeenrannassa ja laajemmin koko Suomessa. Tehtaan paikallisjohto päättikin lähettää kokoukseen sellutehtaan johtajan, ympäristöpäällikön, tiedottajan ja vahingon tapahtuessa päivystysvuorossa olleen insinöörin.

Lamposaaren työväentalo oli odotetusti ääriään myöten täynnä. Paikalliset asukkaat saivat nyt ensimmäisen kerran tilaisuuden keskustella vahingon aiheuttajien ja viranomaisten kanssa juhannuksen jälkeen tapahtuneesta ympäristöonnettomuudesta. Kolme viikkoa vastausta vailla olleet kysymykset koskivat tapahtuman yksityiskohtia ja jätepäästön vaikutuksista. Huolestuneet asukkaat halusivat tietää, milloin Saimaan vettä voitiin jälleen käyttää ja aiheuttaisiko käyttö mahdollisia terveyshaittoja. Vaikka kysymykset olivat kriittisiä, kokouksen ilmapiiri oli rauhallinen ja jopa rakentava.

Seuraavan aamun (15.7.2003) Etelä-Saimaa kertoi tiedotustilaisuudesta suurin otsikoin: ”*Jätevesialueiden asukkaat eivät usko Kaukaan selityksiin*”. Lehden toimittajan mukaan Kaukaan tehtaan edustajien selitykset tapahtumien kulusta eivät vakuuttaneet ranta-asukkaita. Eniten hämmästeltiin sitä, kuinka tällainen onnettomuus oli ylipäätään mahdollinen ja miksi tehtaalla ei tehty mitään vahingon ehkäisemiseksi. Vahingon aikana päivystänyt insinööri oli kokouksessa paljastanut, että tehtaan pysäyttämistä harkittiin, mutta ”*tuli sellainen käsky, että sellutehdas ajaa*”. Tämä herätti henkiin koko joukon erilaisia salaliittoteorioita. Oliko Kaukaan onnettomuuden taustalla näkymättömät markkinavoimat, jotka olivat valmiit uhraamaan sinisen Saimaan globaalin

talouden alttarille vai tuliko päästömääräys Helsingistä, jonne tehtaan lopullinen päätösvalta oli siirtynyt UPM-Kymmenen fuusioitumisen jälkeen?

Salaliittoteoriaan viitattiin myös Etelä-Saimaan uutisartikkelissa. Lehti antoi haastattelutilaa paikalliselle asukkaalle, jonka mukaan: *”Sontaa puhutaan niin paljon, että ruskea vesi valuu suupielistä”*. UPM-Kymmenen edustajat luonnollisesti kielsivät konspiraation. Yhtiön edustajien mukaan: *”Ei tässä mitään peliä ole pelattu. Totta kai jälkikäteen voidaan ja pitää arvioida onko toimitettu oikein”*. (ES 15.7.2003.) Lamposaaren kokouksessa nostettiin näkyvästi esiin myös kysymys Kaukaan taloudellisista ympäristövastuista. Koska yhtiö tunnusti saastuttaneensa Saimaan vedet, se oli myös velvollinen korvaamaa aiheutuneet vahingot. Keskustelu korvausten suuruudesta sekoittui kuitenkin vielä tässä vaiheessa yleiseen huoleen haitan kestosta ja sen mahdollisesta uusiutumisesta. Kuinka olisi mahdollista arvioida kaikkia osapuolia tyydyttävästi haitan taloudellisia seurauksia, jos jätepestö aiheuttaisi pysyviä tai pitkäaikaisia haittoja ranta-asukkaalle? Kaukaan edustajat lupasivat selvittää asiaa, ja katuva yhtiö vakuutti maksavansa haitoista täysimääräiset korvaukset.

Lamposaaren asukasyhdistyksen oma-aloitteinen toiminta voimisti tiedotuskentän jakautumista. Tiedotusvälineet olivat jo ehtineet löytää sylliset ja uhrit, mutta nyt konkreettinen ’uhri’ löytyi Lamposaaren asukkaista. He olivat urheasti asettuneet vastustamaan suurta metsäjättiä, joka on alueen suurin työllistäjä ja vahva taloudellinen ja sosiaalinen vaikuttaja. Lehdistö ja sähköiset tiedotusvälineet käyttivät epäroimattä hyväkseen lamposaarelaisten ääntä vaatiessaan Kaukaan tehtailta uskottavaa selitystä tapahtumasta.

Etelä-Saimaan mukaan *”Lamposaaren asukkaat eivät aio tyytyä pelkästään taloudellisiin korvauksiin, koska Kaukaan päästöjen aiheuttamat haitat ovat vaikeasti rahassa mitattavissa”* (24.7.2003). Muuttuivatko lamposaarelaisten vaatimukset, sillä pian tämän jälkeen lehdessä kerrottiin seuraavaa: *”Asukkaat aikovat vaatia huomattavia korvauksia UPM:n päästöistä. Kyse on merkittävästä summasta. Mukana on pientä rangaistusta tehtaalle”* (28.7.2003).

Kaukaan tehtailla seurattiin huolestuneena vaatimusten ja tiedotusilmas-
ton muutosta. Tehdas oli jäämässä yksinäiseksi altavastaajaksi, ja yhtiötä pidettiin yleisesti ”kaiken pahan aiheuttajana”. Tilannetta ei auttanut paikallisjohtaja Harry Sundqvistin haastattelu, jossa asukkaiden rangaistusvaatimuksista ärsyyntynyt johtaja totesi yksikantaan korvausten taloutta kohden olevan suunnilleen ”viikonlopun ruokakassin” luokkaa. Lausunto tulkittiin julkeaksi välinpitämättömyydeksi, jonka katsottiin laajemminkin heijastavan Kaukaan suhtautumista ympäristökysymyksiin. Ympäristöviranomaiset heittivät lisää vettä myllyyn kehottamalla ranta-asukkaita ja myös muita

haitasta kärsiviä kirjaamaan muistiin päästöstä aiheutuneet haitat korvaushakemuksia varten.

Nöyrä jättiläinen

Heinäkuun kolmannella viikolla UPM-Kymmene tuli vihdoin ulos kuorestaan. Yhtiö palasi normaaliin arkeen, ja avainhenkilöt palasivat lomilta takaisin töihin. Samaan aikaan valmistuivat myös tehtaan omat tutkimukset jäte-päästön syistä ja Saimaan vesistöön valuneen jätteen todellisesta määrästä. Saimaan vesiensuojeluyhdistys oli puolestaan selvittänyt Saimaan vesistön ekologista tilaa, ja yhdistys pystyi antamaan suhteellisen vakuuttavaa tietoa haitan laajuudesta ja kestosta.

UPM-Kymmene pystyi nyt tiedottamaan asiallista ja tutkittua tietoa. Tehtaan ilmoituksen mukaan selluprosessin käynnistäminen epäonnistui. ”Emme osanneet prosessia kyllin hyvin.” Tunnustus oli rohkean rehellinen. Kaukaan sellutehdas on yksi Euroopan suurimmista ja teknologisesti edistyksellisimmistä tehtaista. Yhtiön osaamista ei yleensä ole asetettu kyseenalaiseksi, ja myös alan ammattilaiset vakuuttivat julkisuudessa Kaukaan hallitsevan sellutehtaan prosessin täydellisesti.

Tehtaan avoin ja itsekriittinen tiedotuspolitiikka rauhoitti tilanteen. Kaukas oli nyt nöyrästi tunnustanut syyllisyytensä, ja yhtiön katuva asenne antoi mahdollisuuden keskusteluyhteyden rakentamiseen. Tilannetta auttoi osaltaan myös jätelautan hajoaminen ja uimakieltojen asteittainen purkaminen. Vaikka onnettomuus oli pilannut monen kesäloman, jätevedet eivät sentään aiheuttaneet pysyvää haittaa Saimaalle.

Tyyntyneessä ilmastossa keskustelu kesän ympäristöonnettomuudesta sai uuden sisällön. Julkisuudessa ei enää vatvottu juhannuksen jälkeisen viikon tapahtumia tehtaalla, vaan siirryttiin puhumaan maksettavista korvauksista. Raha yhdisti yhteisön, jonka ympäristökatastrofi oli hetkellisesti hajottanut. Vesiensuojeluyhdistys sai kaikessa rauhassa tutkia ja tiedottaa Saimaan veden laadusta ja toipumisnopeudesta. Tiedot eivät aiheuttaneet enää sen paremmin intohimoja kuin riitojakaan. Lappeenrannassa odotettiin jo kärsivällisesti seuraavaa kesää, jolloin sameasta ja vaahtoavasta vedestä ei enää olisi haittaa uimareille ja ranta-asukkaille.

Yhteiskuntakelpoisuutensa takaisin lunastanut UPM-Kymmenen Kaukaan tehdas järjesti elokuun lopulla oman tiedotustilaisuuden. Yhtiön paikallisjohdon avuksi oli kutsuttu myös konsernihallinnon raskaansarjan edustaja, vara-

toimitusjohtaja Jussi Pesonen. Ilmeisesti taustalla oli pyrkimys ampua alas julkisuudessa edelleen vellovat salaliittoteoriat. Pesonen ja Kaukaan paikallisjohtajat ottivat odotetusti täyden vastuun tapahtumista. Korvauskysymys oli edelleen selvittämättä, mutta yhtiö lupasi tutkia tilanteen ja maksaa haitasta oikeudenmukaiset korvaukset. Kesän jännitystilä ja hetkellisesti kärjistynyt 'tiedotussota' purkautuivat rauhalliseen vuoropuheluun.

Kaukaan tehdas pyrki paikkaamaan pahasti vaurioituneita suhteita paikallisiin ja valtakunnallisiin tiedotusvälineisiin. Yhtiön tiedottajat antoivat auliisti tietoja tehtaan tapahtumista ja tulevasta uudistuksista. Samoin paikallisjohtaja Harry Sundqvist esiintyi nyt aikaisempaa selvästi sovittelavammin.

UPM-Kymmenen tiedotuspolitiikan täyskäännös onnistui. Vaikka yhtiö oli edelleen altavastajaan asemassa, julkisuudessa käyty keskustelu kesän ympäristökatastrofista, sen syistä ja seurauksista rauhoittui. Jätepäästö ymmärrettiin onnettomuudeksi, jonka aiheuttivat useat ennalta arvaamattomat tekijät. Yhtiö tunnusti syyllisyytensä, joten tiedotusvälineillä ei ollut enää tarvetta tehdä Kaukasta syylliseksi. Nöyrä ja sovitteleva asenne antoi myös aiheen uskoa, että yhtiö noudattaisi korvauskysymyksissä reilua ja ehkä jopa anteliasta linjaa.

Pettymys

Ympäristöviranomaiset olivat seuranneet Kaukaan jätepäästöä passiivisina sivusta. Vaikka viranomaiset olisivat voineet puuttua tapahtumien kulkuun, kesän loma-aika ja valvonnan työnjako sekoittivat konseptit. Vakiintuneen käytännön mukaan Kaukaan tehdas tarkkaili itse omia päästöjään. Jos määrätty lupakiintiöt ylittyivät, tehdas oli velvollinen ilmoittamaan niistä viranomaisille välittömästi.

Kaukas noudatti pelisääntöjä. Ympäristökeskus sai ilmoituksen lupaehtojen ylityksestä, mutta ongelman laajuus ja vakavuus eivät tulleet viranomaisen tietoon heti. Vaikka jätepäästöä ei enää voitu estää, viranomaiset kuitenkin yrittivät tehdä voitavansa. Kaukaan tehtaille lähetettiin selvityspyyntö, johon saatiin asiallinen vastaus. Viranomaiset ja tehtaan edustajat tapasivat ensimmäisen kerran kasvokkain vasta elokuun alussa. Keskustelussa käytiin läpi tehtaan tapahtumia sekä päästöjen teknisiä syitä ja seurauksia. UPM-Kymmenen edustajat pitivät tapaamista onnistuneena. Viranomaisille annettiin kaikki se tieto, joka yhtiöllä oli onnettomuudesta ja sen syistä. Tehtaan mielestä asia oli selvitetty, eikä lisätoimenpiteisiin ollut enää tarvetta. Heti kokouksen jälkeen Kaakkois-Suomen ympäristökeskus kuitenkin pyysi poliisilta asian

tutkintaa. Myös kaupungin viranomaiset päätyivät tutkintapyyntöön tekemiseen. Päätös tutkintapyyntöön jättämisestä oli ilmeisesti tehty jo ennen kokousta. Tutkintapyyntö oli kuin kylmä suihku tehtaan niskaan.

Rikostutkintapyyntö pirstoi paikallisyhteisön uudelleen. Entistä avoimempaan tiedottamiseen orientoitunut UPM-Kymmene lopetti välittömästi kaiken asiaa koskevan tiedonvälityksen. Samoin ympäristökatastrofin vaikutusalueelle muodostui nopeasti useita ruohonjuuritason keskittymiä, joiden tarkoituksena oli ajaa omia etujaan tulevassa korvausoikeudenkäynnissä. Viranomaiset ja kaupungin hallinto seurasivat sivusta tilanteen kehittymistä. Tutkintapyyntö tulehdutti Kaukaan paikallisjohdon ja ympäristöviranomaisten välit.

Uusi tilanne näkyi selvästi paikallisissa tiedotusvälineissä. Lehdistö ja sähköiset tiedotusvälineet kertoivat edelleen Saimaan vesiensuojeluyhdistyksen tilannetiedotuksia. Kaukaan jatkosuunnitelmista ei medialla ollut tiedotettavaa. Helsingin Sanomat julkaisi sunnuntainumerossaan 26.10. toimittaja Teemu Luukan laajan artikkelin Kaukaan ympäristökatastrofista. Näyttävillä kuvilla varustettu juttu kuvasi kesän 2003 synkkiä tapahtumia. Artikkelissa tuotiin painokkaasti esiin myös ympäristökatastrofin selittäjäksi esitetyt salaliitto-teoriat. Toimittaja oli haastatellut Kaukaan tehtaan työntekijöitä, joiden mielestä vanha kunnan ”Kaukaan henki” alkoi olla jo historiaa. Globalisaatio oli ahtanut yhtiön paikallisjohdon puun ja kuoren väliin, eikä paikallistason joustavuutta enää sallittu. Artikkelin sankareiksi nostettiin sellutehtaan työntekijät. He olivat varoittaneet tehtaan johtoa sellutehtaan herkkyydestä, mutta nämä varoitukset olivat kaikuneet tyhjille seinille. Työntekijöiden ja johdon välinen näreä oli jatkunut jo vuosikausia tai kuten yksi haastatelluista totesi: ”*Sellulla ei enää ole sitä nurkkahuonetta, jossa Kaukaalla on ollut tapana yhdessä päättää, miten hommat hoidetaan hyvin. Johtajat tuntuvat tietävän sen ihan itse*”.

Kesän 2003 ympäristökatastrofin selvitystyö jatkui syksyn ja alkutalven aikana kulussien takana. Kaukaan tehtaalla käytiin ankaraa itsekritiikkiä, ja vuoden lopulla tehdas päätti aikaistaa puhdistusteknologian uusinvestointeja ja sijoittaa niihin useita miljoonia euroja. Syksyn aikana lisättiin myös ympäristökoulutusta. Kaiken keskellä tehtaalla tapahtui uusi ympäristöonnettomuus, joka tosin oli kesän tapahtumaan verrattuna paljon pienempi ja harmitto-mampi. Saimaaseen pääsi jätevedenpuhdistamolta noin 50 tonnia bakteeribiomassaa. Kesän onnettomuudesta oli kuitenkin otettu oppia, ja tällä kertaa tapahtumasta tiedotettiin nopeasti sekä television että lehdistön välityksellä.

Paikallisten asukkaiden aktiivisuus hiipui syksyn ja alkutalven aikana. Korvausneuvotteluja käytiin lähinnä edustajien välityksellä, joten asukasyhdistys-

ten rooli aktiivisina vaikuttajina väheni. Kaukaan ympäristökatastrofi katosi vähitellen Saimaan valkoisen jääpeitteen alle.

Journalismin tilinpäätös

Mitä Lappeenrannassa tapahtui kesän ja syksyn 2003 aikana? Kun monimutkaista tapahtumasarjaa tarkastellaan tiedottamisen näkökulmasta, esiin nousee kolme keskeistä kysymystä. Tiedotusvälineet olivat koko prosessin ajan hyvin ajan tasalla, mutta reaaliaikainen uutisointi ei tuottanut yhteisöllisesti arvioituna toivottua tulosta. Nopeatempoinen uutisointi tuotti paljon tietoa, mutta se oli kuitenkin sisäisesti ristiriitaista ja jäsentymätöntä. Nopea tiedotusrytmi lisäsi myös asianosaisten stressiä. Erityisesti tehtaan vastuulliset johtajat eivät osanneet jakaa aikaansa oikein, vaan suurin osa kriittisestä ajasta jouduttiin käyttämään tiedottamiseen.

Ympäristökatastrofista tiedotettiin paljon, ja tietoa tuli monesta eri lähteestä. Tiedon määrään verrattuna tiedon sisältö jäi kuitenkin ohueksi. Analyytisiä uutisia ja taustajuttuja oli vähän. Paikallisten tiedotusvälineiden edustajat joutuivat tekemään sisällöllisiä kompromisseja, koska uutisointi oli osa tapahtumaa ja sen selvitysprosessia.

Kaukaan ympäristökatastrofista uutisoineilla toimittajilla oli vaikeuksia hahmottaa tilanteen eri sosiaalisia ja kulttuurisia tasoja, koska tilanne eteni niin nopeasti. Yksinkertaisin valinta oli käsitellä katastrofia asiallisesti tieteellis-teknisen terminologian avulla. Näin vältettiin ”virheet” ja asiallisesti ottaen ”väävät tulkinnat”. Ongelmana oli kuitenkin se, ettei kukaan tiennyt varmasti, mitä tehtaalla todellisuudessa tapahtui ja mitkä tekniset prosessit kesän 2003 ympäristökatastrofin aiheuttivat.

Lehdet ja sähköiset tiedotusvälineet antoivat tilaa myös asukkaiden negatiivisille tunteille ja aggressiolle. Haastattelut muuttuivat kuitenkin helposti provokaatioiksi, jotka tulehduttivat tehtaan ja median välisiä tunteita. Median edustajien oli hankala hallita negatiivisten tunteiden ja tieteellis-teknisten kysymysten käsittelyä. Kansalaisten mielipiteet ja aggressiot tulkittiin tehtaalla ja osittain myös viranomaisten keskuudessa ”iltapäiväjournalismiksi”.

Kaukaan tehtaan paikallisjohto ja myös viranomaiset kritisivatkin ankaraasti toimittajia, jotka heidän mielestään sivuuttivat faktatiedon ja ”ratsastivat” halpahintaisen tunnetiedon varassa. Paikalliset asukkaat eivät puolestaan ”löytäneet itseään” ja omia tunteitaan tieteellis-teknisestä tiedottamisesta. Kylmistä tosiasioista koostuva uutisointi tulkittiin asukkaiden puolelta peitte-

ly-yritykseksi, jolla pyrittiin suojelemaan Kaukaan tehdasta ja UPM-Kymmenen kasvottomia omistajia. Koska rationaaliset ja tunnepohjaiset selitykset eivät kohdanneet, tilalle tulivat monenkirjavat salaliittoteoriat.

Viime kesän ympäristökatastrofin synnyttämä yhteisöllinen kriisi on edelleen vuoden 2004 tammikuussa pattitilanteessa. Kaukas on omasta puolestaan pyrkinyt ratkaisemaan ja estämään tapauksen uusiutumisen tulevilla mitavilla ympäristöinvestoinneillaan, ja mahdollisesti maksettaviksi tulevat korvaukset ovat tehtaan mielestä keino korvata asukkaille aiheutetut vahingot. Poliisitutkinta on tuonut tapaukseen ulkopuolisen ratkaisijatahon, ja oikeus tulee antamaan tapauksesta oman ratkaisunsa. Oikeuden päätökset tai korvausten maksaminen tuskin on ”se viimeinen sana” tapahtumasta.

Niin kauan kuin yhteisöllistä keskustelua osapuolten välillä ei käydä, ympäristökatastrofi Saimaan rannalla jatkuu. Kesän 2003 tapahtumat ovat jo nyt painuneet lappeenrantalaisten kollektiiviseen muistiin ”katastrofikesänä”. Eri osapuolten väliset keskusteluyhteydet ovat tulehtuneet, eikä halua niiden parantamiseen ole. Kaoottinen tapahtuma jää muistijälkenä kaikkien osapuolten mieleen, ja seuraavan ympäristöonnettomuuden aikana samat negatiiviset toimintamallit kaivetaan jälleen esiin. Kulttuurisiin syvärakenteisiin siirtyneitä malleja on vaikea muuttaa.

Journalismi on oman työnsä tehnyt. Tapauksesta kirjoitettiin runsaasti, mutta silti osapuolet olivat erimielisiä siitä, miten koko jupakka olisi pitänyt hoitaa. Keskisen kesän kuumat uutiset täytyi saada nopeasti eteenpäin eikä kiireessä ehditty syvällisesti pohtimaan kokonaiskuvaa tai taustoja. Tapaus pelasti paikallisen median kesäiseltä uutispulalta ”Ruokolahden leijonan” tapaan. Sen laajuus ja vakavuus pääsi yllättämään myös toimittajat. Tapahtuneesta kirjoittaneet kesätoimittajat onnistuivat hyvin heille varmasti vaikeassa tilanteessa. Ehkäpä heillä ei ollut ennakoasenteita tai aiempien kohtaamisten painolastia vaikuttamassa uutisointiin metsäjätin aiheuttamasta ympäristövahingosta.

Mikäli UPM-Kymmene olisi heti ensimmäisen päästön tapahduttua nöyrästi ottanut yhteyttä tiedotusvälineisiin, järjestänyt tiedotustilaisuuden ja kertonut tapahtuneesta pyytämättä, olisi yhtiö luultavasti säästynyt suuremmalta luottamuksen menettämiseltä. Yhteistyöhalukkuus tapauksen aikana olisi korvannut prosessitiedon ymmärtämisen puutteen. Kaukaalla on keskitytty ympäristökoulutukseen, mutta uudistettavaa tuntuu olevan myös tiedottamisen ja sosiaalisen pääoman hyödyntämisen tai sen arvostamisen saralla. Verkostoituneessa yhteisössä ei yksin pärjää suurinkaan metsäjätti tai ärhäkkäinkään toimittaja.

Jätepäästön varsinainen uhri eli Saimaa on toipunut odotusten mukaan lipeä- ja suopakuormituksesta ja järven veden laatu on palautunut lähes ennalleen. Suurimmat haitat näkyvät ja tuntuvat Lappeenrannan paikallisyhteisössä. Rikosprosessi ja korvausvaatimukset hajottavat edelleen yhteisöä.

Ja lopuksi: Lappeenrannan kuuma tiedotuskesä osoitti, ettei reaaliaikainen tiedonvälitys välttämättä rikastuta tiedon sisältöä tai helpota monimutkaisen tapahtumaketjun hahmottamista. Tapahtumien käsittely paikallistasolla onnistui, kun osapuolet kohtasivat toisensa kasvoista kasvoihin. Kun mielipiteet välittyivät ainoastaan median kautta, seurauksena oli väärinymmärrystä ja konflikteja.

Professori, FT Kalle Michelsen on Etelä-Karjala-instituutin johtaja.
FT Pertti Laine on tutkijana Etelä-Karjala-instituutissa.
FM Kristiina Korjonen-Kuusipuro on tutkijana Etelä-Karjala-instituutissa.

Viitteet

- 1 Etelä-Karjala-instituutti käynnisti tutkimuksen Kaukaan jätepäästön yhteisöllisistä vaikutuksista kesällä 2003. Haastattelut ja kyselyt tehtiin tarkoituksellisesti niin pian tapahtuman jälkeen kuin mahdollista. Kyselytutkimuksen avulla pyrittiin saamaan henkilökohtaisia kokemuksia Lamposaaren ja Vehkakaipaleen asukkailta, jotka kärsivät pahiten kesän onnettomuudesta. Kyselyt ulotettiin myös peruskouluihin ja lukioihin sekä esikoululaisiin. Nuorimpien osalta haastattelut toteutettiin keskustelutuokioina, joita tehtiin kolmessa eri päiväkodissa. Yhteensä tutkimuksiin saatiin mukana 433 henkilöä. Lisäksi on haastateltu 22 tapahtuneeseen keskeisesti liittyvää henkilöä. Nauhoitettua materiaalia on tallennettu noin 17 tuntia. Kirjallinen lähdeaineisto koostuu lähinnä Etelä-Saimaan ja Helsingin Sanomien asiasta kirjoittamista uutisista ja artikkeleista, joita kertyi joulukuuhun 2003 mennessä lähes sata. Aineiston perusteella hahmotetaan keskeisiä ongelmakohtia ja rakenteellisia tekijöitä, jotka vaikuttivat ympäristökatastrofista tiedottamiseen ja tiedonvälityksen seurauksiin.

Lähteet

Sanomalehdet:

Etelä-Saimaa 25.6. – 10.12.2003, 73 toimituksen artikkelia tai uutista.
Helsingin Sanomat 1.7. – 18.11.2003, 25 toimituksen artikkelia tai uutista.

Erillisartikkelit:

Kaukas-lehti 8/2003, Tapahtumat seisokin jälkeen.
Luukka, Teemu: Voitto vai Henki? Helsingin Sanomat 26.10.2003.

Haastattelut:

Jorma Hernesmaa & Outi Salovaara 9.9.2003. Etelä-Saimaa.
Jaakko Pihlaja & Leena Härkönen 18.9.2003. Helsingin Sanomat.
Ilkka Räsänen 1.10.2003. Ympäristöjohtaja. Lappeenrannan kaupunki.
Mariitta Stenbäck 9.9.2003. Viestintäpäällikkö. UPM-Kymmene, Kaukas.
Harry Sundqvist 1.9.2003. Paikallisjohtaja. UPM-Kymmene, Kaukas.